Particularități ale dezvoltării abilităților de comprehensiune verbală în contextul dizabilităților intelectuale la vârsta adolescenței

Nicoleta Elena COVACI¹

Abstract:

The research "Features in the development of verbal comprehension in the context of intellectual disabilities in adolescent age" examines the level of linguistic skills in intellectually disabled 16 year old students who attend a form of special education. The testing of these students is difficult because the tests that can be employed to this kind of sample are scarce. The same situation is presented in the case of language therapy where most of the materials are applicable to a much younger age group.

In the introduction we have synthesized the main theories regarding language, and the importance of language as a mean of communication and as the main psychological process.

Keywords: intellectual disabilities, verbal comprehension, language skills, functional communication, language and communication disorders

Introducere

Pornind de la Regulile Standard privind Egalizarea Șanselor Persoanelor cu Dizabilități adoptate de Adunarea Generală ONU în 1993, cu scopul de a realiza o integrare pozitivă și deplină a persoanelor cu dizabilități în toate aspectele societății, s-a inițiat o cercetare în care au fost aplicate probe adaptate care vizează semnificația verbală, comprehensiunea mesajului și înțelegerea unor termeni din vocabularul specific domeniilor de pregătire profesională, cu scopul de a reliefa particularități ale dezvoltării abilităților de comprehensiune verbală la elevii cu dizabilități intelectuale ce au vârste cuprinse între 16 – 21 ani.

Materialul propus sintetizează parcursul și rezultatele radiografierii nivelului de dezvoltare al abilităților lingvistice propuse în cercetare.

Repere teoretice

Roșan și Bălaș-Baconschi (2015) prezintă cele mai recente definiții și caracteristici

ale termenului de dizabilitate intelectuală, adică echivalentul sintagmei „tulburări intelectuale și de dezvoltare” din ICD – II, iar conform legislației actuale din SUA, cel care înlocuiește termenul de „retardare mentală”.

Conform autorilor mai sus menționați, există cinci asumții privind definiția dizabilității intelectuale:

Deficitele în funcționarea cognitivă prezintă trebuie să fie luate în considerare în contextul mediului comunitar specific vârstei individului, grupului de prieteni și culturii din care face parte.

O evaluare validă ia în considerare diversitatea lingvistică și culturală, precum și diferențele la nivelul comunicării, la nivel senzorial, motor și comportamental.

De cele mai multe ori, la nivelul individului, deficitul coexistă cu punctele tari.

Scopul principal al identificării acestor deficite este alcătuirea unui profil al tipurilor de suport și asistență necesare.

Oferirea unui suport corespunzător pe o perioadă determinată de timp va conduce la îmbunătățirea vizibilă a funcționării de zi cu zi a persoanei cu dizabilitate intelectuală.

În contextul actual, prin promovarea unui nou tip de limbaj în relațiile sociale cotidiene, în mass-media, în rândul profesioniștilor care activează în cadrul diferitelor instituții abilitate să ofere servicii persoanelor cu dizabilități, în literatura de specialitate, prin consultarea și implicarea persoanelor cu dizabilități în luarea deciziilor și prin manifestarea unor comportamente proactive, se pot produce schimbări care susțin persoanele cu dizabilități pentru a deveni persoane autonome, independente (L.E. Runceanu în Elemente de psihopedagogie specială - V. Preda, coordonator, 2007).

Domeniul terapiei tulburărilor de limbaj și comunicare este unul complex, perspectivele diagnostice și de intervenție fiind într-o continuă schimbare. Din categoriile diagnostice mari sunt desprinse o serie de subcategorii, prin care se asigură o mai bună și profundă abordare a domeniului (Bodea Hațegan, 2016).

După același autor, funcțiile limbajului sunt multiple, acestea putând fi rezumate după cum urmează:

Funcția comunicațională – de transmitere și solicitare de informații, de exprimare a propriilor nevoi, de relaționare cu ceilalți, de importanță deosebită prin faptul că oferă consistență întregului demers terapeutic logopedic.

Funcția socială care derivă din funcția comunicațională și permite stabilirea de relații, de legături cu cei aflați în proximitate sau la distanță. Funcția socială conferă valoare demersului terapeutic, fiind o coordonată importantă.

Funcția cognitivă – deoarece limbajul are funcția de stimulare a procesării intelectuale prin caracterul abstract și mai ales prin caracterul simbolic. Având în vedere această funcție, tulburările de limbaj sunt relaționate cu dizabilitatea intelectuală, aceasta putând oferi informații valoroase despre funcționarea cognitivă. În terapia limbajului, atunci când apare problema unui deficit de structurare a limbajului, în mod implicit, se ridică problema funcționării cognitive.

Funcția reglatorie a limbajului permite oferirea de feedback, precum și cea de externalizare a emoțiilor, de reglare și autoreglare. Această dimensiune a limbajului nu poate fi omisă în demersul terapeutic, mai ales că au fost evidențiate o serie de relații între tulburările de limbaj și tulburările din plan emoțional.

Relația bidirecțională dintre limbaj și procesarea cognitivă, dezvoltarea limbajului în solidar cu dezvoltarea gândirii este o realitate ce nu mai trebuie demonstrată, fiind verificată atât în evoluția filogenetică, cât și în ontogeneză.

În procesul de evaluare dinamică formativă este nevoie să se înțeleagă relația dintre caracteristicile sarcinii și capacitatea de rezolvare a acesteia de către elev. Pentru aceasta Feuerstein a subliniat importanța pe care o au elaborarea și utilizarea hărții cognitive specifice fiecărui elev. Harta cognitivă

descrie actul mintal raportat la câțiva parametri care permit analiza și interpretarea performanțelor intelectuale ale elevului prin localizarea zonelor cerebrale cu probleme funcționale și modificarea proceselor cognitive corespunzătoare.

La elevii cu dizabilități intelectuale se manifestă dificultăți de diferite grade nu numai în elaborarea unei strategii eficiente, ci și în abordarea strategiei ineficiente, ei perseverând adeseori în erori, din cauza rigidității și a inerției gândirii, a lipsei sau insuficienței capacități de a elabora planuri mnezice și planuri de învățare.

Dezvoltarea cognitivă a copiilor cu dizabilități intelectuale este îngreunată de tulburările de limbaj și comunicare. Abordarea interdisciplinară a tulburărilor de limbaj, ajută la activarea mecanismelor naturale de producere a limbajului și facilitează integrarea socio-profesională.

CPLOL (2015) – (Comité Permanent de Liaison des Orthophonistes – Logopèdes de l'Union Européenne) – subliniază că terapeutul limbajului are ca obiect de activitate persoanele care, ca urmare a tulburării cu care se confruntă, ajung să aibă dificultăți de integrare socială (apud Bodea-Hațegan C. 2016). Acest lucru este susținut și de specialiștii formați în terapia limbajului care consideră că elevii cu CES, indiferent de gen, vârstă sau grad al dizabilității, ar trebui să aibă mai mult acces în cabinetele de logopedie ale școlilor din învățământul special sau la cabinetele logopedice interșcolare, pentru că dincolo de a corecta tulburările de pronunție, articulare, de scris– citit – calcul matematic, evaluările logopedice arată funcționalitatea limbajului și sunt

un factor predictiv puternic în integrarea socio-profesională.

Apare întrebarea, în ce măsură elevii de peste 16 ani cu dizabilități intelectuale, care prezintă pe acest fond tulburări de limbaj, pot dobândi calități de comunicare funcțională prin terapie logopedică și care funcții ale limbajului potențază calitățile de comunicare funcțională.

Metodologia cercetării

În anul școlar 2016-2017, sub coordonarea d-nei. conf. univ. Carolina Bodea-Hațegan, s-a inițiat o cercetare la Centrul Școlar de Educație Incluzivă Baia Mare, cu scopul radiografierii nivelului de dezvoltare a unor abilităților lingvistice, la un grup de elevi cu dizabilități intelectuale de peste 16 ani, cuprinși într-o formă de școlarizare (ciclul inferior al liceului, filieră tehnologică, adică clasele IX – XI și apoi stagiile de pregătire practică) pentru elaborarea și adaptarea unor teste specifice vârstei și gradului de dizabilitate intelectuală.

Obiectivele specifice urmărite

- de a realiza un profil al populației școlare cu dizabilitate intelectuală liminală, ușoară și moderată de la CSEI Baia Mare, privind nivelului de dezvoltare a abilităților lingvistice;
- de a determina care sunt diferențele în funcție de particularitățile de gen (băieți, fete) și de gradul de deficiență;
- de a crea în viitor un program de terapie pentru îmbunătățirea capacității de înțelegere verbală și comunicare eficientă.

Ipotezele cercetării au fost

Se prezumă că fetele prezintă valori mai mari pentru testele de Semnificație verbală, Comprehensiune și Vocabular specific decât băieții,

Se prezumă că valorile testelor de Semnificație verbală, Comprehensiune și Vocabular specific se corelează pozitiv cu Gradul de dizabilitate, de la intelect liminar, la dizabilitate ușoară și moderată,

Se prezumă că valorile testelor de Semnificație verbală, Comprehensiune și Vocabular specific corelează pozitiv.

Participanții la cercetare

La cercetare au participat elevi 18 elevi de la CSEI Baia Mare, grupul având următoarele coordonate:

- elevi din clasele IX – XI: 8 elevi din clasa a IX-a, 8 elevi din clasa a X-a și 2 elevi din clasa a XI-a
- 6 elevi cu intelect de limită, 6 elevi cu dizabilitate cognitivă ușoară și 6 elevi cu dizabilitate cognitivă moderată.
- vârste cuprinse între 16 – 21 ani: 6 elevi cu vârsta de 16 ani, 6 elevi cu vârsta de 17 ani, 2 elevi cu vârsta de 18 ani, 3 elevi cu vârsta de 19 ani și 1 elevi cu vârsta de 21 ani
- 9 elevi fiind băieți și 9 fete.

În cadrul cercetării, inițial s-a realizat o pretestare la 5 elevi ai CSEI Baia Mare pentru a vedea în ce măsură aceștia pot aborda și susține cele trei probe. Ulterior, participanții la cercetare au fost evaluați individual în cabinetul logopedic.

Instrumentarul utilizat

S-au utilizat următoarele instrumente de măsurare:

- Testul (V) din bateria factorială PMA

- PEAMR
- Scală de Vocabular specific.
- Testul (V) din bateria factorială PMA

Bateria factorială PMA

În engl. Primary Mental Abilities, este rezultatul unei serii de cercetări efectuate de către o echipă de psihologi din cadrul Laboratorului de Psihometrie al Universității din Chicago, sub conducerea profesorului Louis Leon Thurstone. Prima versiune a bateriei a fost publicată în 1941. În România, bateria a fost adaptată și experimentată începând cu anul 1995, în cadrul Societății de Psihologie Aplicată PSITEST Iași.

Acest ansamblu de teste, destinat să măsoare cinci aptitudini cognitive (V – semnificația verbală, R – raționamentul abstract, N – aptitudinea numerică, S – aptitudinea spațială și W – fluiditatea verbală), a fost conceput inițial pentru elevii cu vârste între 11 și 17 ani, dar poate fi utilizat și în selecția profesională a adulților cu pregătire școlară generală sau medie. Prin tehnici de analiză factorială, autorii au identificat și au descris diferite aptitudini, denumite prin termenul aptitudini mentale primare.

Semnificația verbală (V) este aptitudinea de a înțelege ideile exprimate prin cuvinte. Această aptitudine intervine în orice activitate în care informațiile sunt obținute prin lectura sau audiția cuvintelor. Semnificația verbală este măsurată prin intermediul testului de sinonime (50 de itemi), cu o durată de rezolvare de patru minute.

În România, s-a obținut cea mai ridicată corelație între testele V (semnificație verbală) și R (raționament abstract), valoare care confirmă rezultatele obținute

în studiile americane întreprinse în vederea validării bateriei.

Cercetarea realizată în 2003 la Iași, a fost coordonată de dl. Viorel Robu, în prezent conf. univ. dr. la Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Iași - a avut ca scop explicit determinarea utilității PMA în predicția performanțelor școlare ale elevilor aflați în pragul absolvirii clasei a VIII-a. Lotul fetelor a obținut note în medie mai mari decât lotul băieților la testul V și a furnizat informații privitoare la aptitudinile cognitive „primare” ale copiilor și adolescenților, absolvenți de studii generale.

PEAMR

„Proba de evaluare a abilităților morfologice în limba română. Aplicații psiholingvistice”, a apărut sub formă de e-book în anul 2014, la editura „Argonaut” din Cluj Napoca, în volumul III din Colecția „Terapia tulburărilor de limbaj și comunicare” al doamnei conf. univ. dr. Carolina Bodea Hațegan, fiind în fapt traducerea și adaptarea testului TROG din limba engleză.

Instrumentul creat pentru limba română valorifică aspecte legate de fonologia și lexicul limbii române ca suport pentru introducerea categoriilor morfologice vizate, relația dintre fonologie și morfologie fiind evidențiată prin studiul longitudinal condus de Lecocq et al., (1996 apud Bodea Hațegan, 2014).

Pentru evaluarea capacității de înțelegere a unor structuri lingvistice care prezintă un conținut lexical și gramatical, proba are reprezentări imagistice corespondente acestor structuri. Sarcina subiectului este să identifice reprezentarea imagistică corespunzătoare structurii lingvistice

date, prin selectarea unei variante din cele patru posibile și rezultând astfel evaluarea nivelului de comprehensiune a categoriilor.

Fiecărui aspect gramatical îi corespund patru itemi, conținutul gramatical fiind abordat în patru secvențe distincte. Imaginile sunt reprezentări schematizate, desene care nu facilitează alegerea făcută. Modalitatea de aplicare este creion – hârtie, imaginile fiind alb-negru cât și colorat, ca în abordarea englezească a testului TROG.

Enunțurile au o lungime rezonabilă, pentru a putea fi receptate de către copiii cu dizabilități, pentru a se evita repercursiunile asupra comprehensiunii enunțurilor orale sau scrise, iar gradul de complexitate diferă în funcție de aspectul gramatical investigat.

Proba de evaluare a receptării gramaticale, poate fi utilizată ca material lingvistic în terapia limbajului copiilor cu dizabilități intelectuale, materialul fiind echilibrat fonetic, facilitând receptarea, deoarece sunt puține structuri lingvistice polisilabice, iar contextele de coarticulare nu sunt foarte problematice. Tot în scopul facilitării recepției, cuvintele nu conțin mai mult de patru silabe și fac parte ca frecvență din masa vocabularului.

Problemele morfologice sunt abordate din perspectivă psihopedagogică, în vederea dezvoltării la copiii cu dizabilități a competențelor de comunicare orală și scrisă și gradual de la simplu, la complex și de la concret, la abstract.

Forma de prezentare permite adaptarea și flexibilizarea modului de lucru.

Scala de Vocabular specific

S-a construit Scala de Vocabular specific pentru a vedea în ce măsură elevii și-au însușit termenii de specialitate, utilizați în cadrul activităților de instruire practică și profesionale. Scala conține 16 itemi care prezintă cuvinte specifice viitoarelor meserii. Scala se aplică individual, elevii trebuind să spună semnificația fiecărui cuvânt. La cotare, se utilizează următorul punctaj: 2 puncte – răspuns corect, 1 punct – răspuns parțial și 0 puncte – răspuns incorect / lipsa răspunsului.

La Testul (V) – semnificație verbală, cei 50 de itemi au fost rearanjați, plasându-se la final (itemii 45 – 50) cei considerați a fi cel mai dificili.

Acest test este administrat și în cabinetele de psihologia muncii, el fiind inițial recomandat pentru elevi cu vârsta cronologică de până la 14 ani. După testarea, cotarea și etalonarea pe populația școlară din Iași – 2003, Societatea de Psihologie Aplicată Psitest Iași, a inclus PMA și implicit testul (V) în testarea persoanelor cu studii generale și medii.

Ținând cont de faptul că formațiunile de studiu ale elevilor de la CSEI Baia Mare sunt și în funcție de domeniile de competențe profesionale (alimentație publică, mecanică, textile și construcții), iar cei care au dizabilități intelectuale liminale, ușoare sau moderate sunt frecvent angajați part-time sau full-time, am ales Testul (V) – de semnificație verbală pentru a fi administrat lotului ales. Totodată, în urma discuțiilor cu profesorii de instruire practică, cu angajatorii, cu medicul de medicina muncii și cu psihologii specializați în

psihologia muncii, am aflat că la examenele de angajare nu se face precizarea formei de învățământ absolvite (învățământ de masă sau special), făcându-se în general, doar consemnarea antecedentelor medicale proprii și a celor heredocolaterale.

După absolvirea celor XI clase ale ciclului inferior al liceului – filieră tehnologică – învățământ special și apoi a Stagiului de pregătire practică, elevii care promovează examenul final primesc un certificat de atestare a competențelor profesionale – nivel 3, pe baza căruia pot fi angajați ca muncitori calificați în domeniul absolvit. Acest certificat de competențe – nivel 3 din învățământul special este echivalentul unei școli profesionale din învățământul de masă. Rezultă astfel cât de important este să înțeleagă semnificația cuvintelor, a expresiilor, să aibă un vocabular specific specializării.

Testarea s-a realizat individual, în cabinetul logopedic, urmându-se protocolul și consemnele din testul standard. Astfel, fiecărui elev i s-au explicat cele 5 exemple, iar după 12 minute a fost rugat să lase pixul pe masă.

De remarcat faptul că unii elevi aveau nevoie de a se verifica verbal, de a-și explica lor, cu voce tare, ce înseamnă anumite cuvinte sau de a încerca să găsească răspunsul corect prin eliminare („Petrol – fân nu, stânca e munte, butuc e lemn, banc nu-i ca-r fi de răs, rămâne țitei. Nu cunosc cuvântul acesta, dar precis e ceva de la petrol”) iar alții, deși li s-a explicat că pot trece la următorul cuvânt dacă se întâmplă să nu știe ce înseamnă, persistau doar în a citi și-a reciti.

PEAMR fiind adresat elevilor cu dizabilități intelectuale de până la 11 ani, iar grupul țintă al cercetării este format din elevi cu dizabilități intelectuale de peste 16 ani, s-a modificat și adaptat modul de administrare, astfel încât să i se mărească ușor gradul de dificultate.

În acest scop, s-a printat color materialul vizual și s-a numerotat fiecare set de imagini cu un număr, iar cele patru imagini au primit fiecare câte un indicativ. Aceste numere indicative au fost plasate și pe foaia de răspuns.

Administrarea s-a realizat individual, în cabinetul logopedic al CSEI Baia Mare. Fiecare elev fiind instruit în ceea ce privește modul de răspuns, consemnarea răspunsului de către el pe foaia de răspuns, timpul de lucru, predarea testului și a foi de răspuns. Elevii au fost rugați să-și noteze pe foaia de răspuns: numele, prenumele, vârsta și clasa. Corectitudinea datelor s-a verificat ulterior, pe baza documentelor din dosarele personale.

S-a ales ca elevii să-și citească și să-și consemneze răspunsurile ținând cont de:

- vârsta cronologică, nivelul dizabilității intelectuale, rezultatele obținute la învățătură, instruire practică;
- nevoia de a înțelege și respecta cerințele date, de a se orienta în situații cerute, de a se adapta la

cerințele tutorilor de practică ai agenților economici, sau chiar ai angajatorilor, acești elevi având foarte mari șanse de a se integra socio-profesional.

S-a precizat din start că nu există limită de timp, că trebuie să aleagă cu atenție răspunsul, în ritm propriu, iar rezultatul fiecărui item să-l scrie cu pixul pe foaia de răspuns dată. Timpii de lucru au fost între 20 – 35 minute. Ca și la testul precedent, au existat verbalizări, ezitări, reveniri etc. Majoritatea participanților la cercetare a declarat că acesta a fost cel mai ușor test din cele trei, dar rezultatele au demonstrat contrariul.

Rezultate

Rezultatele obținute în urma aplicării probelor lingvistice, prelucrate statistico-matematic, confirmă în totalitate prima ipoteză și parțial, pe a doua și a treia. Cu toate acestea, fiind un studiu corelațional, cu un număr relativ mic de participanți selectați în funcție de gen (fete/băieți) și grad al dizabilității intelectuale (liminal, ușor și moderat) nu pot fi generalizate rezultatele obținute la întreaga populație școlară cu dizabilități intelectuale, acestea constituind premisele unei noi cercetări, cu un număr mult mai mare de participanți.

Condensarea datelor cantitative se va realiza în figurile de mai jos.

Fig. 1 - Rezultatele pentru Semnificație verbală, Comprehensiune și Vocabularul Specific

Prima ipoteză este confirmată: fetele prezintă valori mai mari pentru testul de Semnificație verbală, Comprehensiune și Vocabular specific decât băieții.

Fig. 2 - Reprezentarea grafică a relației dintre Semnificație verbală – Gen

Fig. 3 - Reprezentarea grafică a relației Comprehensiune – Gen

Fig. 4 - Corelația Vocabular specific – Gen

Fig. 5 - Distribuția Semnificației verbală, Comprehensiunii și Vocabularului Specific funcție de Gen

A doua ipoteză este confirmată parțial: Semnificație verbală și Vocabularul specific se corelează puternic cu Gradul de dizabilitate, iar Comprehensiunea nu se corelează.

Fig. 6 - Reprezentarea grafică a relației dintre Semnificația verbală și Gradul de deficiență

Fig. 7 - Reprezentarea grafică a relației dintre Comprehensiune și Gradul de deficiență

Fig. 8 - Reprezentarea grafică a relației dintre Vocabular specific și Gradul de deficiență

Fig. 9 - Distribuția Semnificației verbale, Comprehensiunii și Vocabularului Specific în funcție de Grad de deficiență

Valorile celor trei teste – Semnificație verbală, Comprehensiune, Vocabular

specific – cresc odată cu creșterea gradului de dizabilitate, de la moderat, spre ușor și liminal.

În ceea ce privește prima ipoteză aceasta se confirmă, datele indică faptul că fetele au în general capacități de comunicare superioare băieților.

Pentru a doua ipoteză, conform căreia rezultatele probelor cresc cu creșterea gradului de deficiență, explicația este faptul că pe măsura scăderii deteriorării intelectuale, crește capacitatea de memorare și redare - astfel încât volumul vocabularului specific este mai mare, semnificațiile verbale se conturează mai clar și crește capacitatea de înțelegere a obiectelor și fenomenelor lumii.

A treia ipoteză, cea conform căreia rezultatele celor trei teste corelează, se confirmă parțial și anume: probele Semnificație verbală și Vocabular specific corelează puternic în timp ce Comprehensiunea nu corelează cu niciuna din celelalte două probe. O posibilă explicație ar fi faptul că semnificația verbală și vocabularul specific izează de aceleași capacități intelectuale, în timp ce comprehensiunea implică și alte capacități: spiritul de observație, capacitatea de analiză și sinteză.

Fig. 10 - Reprezentarea grafică a relației dintre Semnificația verbală, Comprehensiune și Vocabular Specific

Pentru ipotezele 2 și 3, o cauză posibilă a lipsei de corelație a comprehensiunii cu gradul de dizabilitate și celelalte probe aplicate, este faptul că la aceasta a fost modificată procedura de aplicare (devenind sarcină autoaplicată ce utilizează imagini), ceea ce ar putea să determine rezultate pozitive la categoria de participanți cu dizabilitate intelectuală moderată, pe baza percepției vizuale.

Cele trei probe aplicate, ar putea constitui punctul de pornire în construirea unor teste pliabile acestei categorii de elevi, pentru a-i ajuta să își dezvolte abilități de comunicare funcțională și pentru o mai bună integrare socio-profesională. Totodată ar putea oferi informații utile - familiei și potențialilor angajatori, despre modalitățile eficiente de abordare a comunicării prin adaptarea explicațiilor la nivelul lor maxim de înțelegere: nevoia de timp mai mare pentru a înțelege cerințele și a efectua sarcinile, faptul că este de dorit să aibă pe cât posibil un suport vizual concret și o explicare a activității/acțiunii în secvențe mici

Bibliografie

- Anca, M. (coord.) (2011). Evaluarea și intervenția psihopedagogică - perspective integrative, *Studii de psihopedagogie specială*, Vol. IV, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca;
- Anca, M. (coord. și ed.) (2010). Psihopedagogia specială între practică și cercetare. *Studii de psihopedagogie specială*, Vol. III, Presa Universitară Clujeană: Cluj-Napoca;
- Anca, M., Hațegan, C. (2008). *Terapia limbajului: o abordare interdisciplinară*. Presa Universitară Clujeană: Cluj-Napoca;
- Bodea Hațegan, C. (2016). *Logopedia - Terapia tulburărilor de limbaj. Structuri deschise*, Editura Trei: București;
- Bodea Hațegan, C. (2014). *Proba de evaluare a abilităților morfologice în limba română. Aplicații psiholingvistice*, Volumul III, E-book, Editura Argonaut: Cluj-Napoca;

Bodea Hațegan, C. (coord.), Talaș, D. A. (coord.) (2016). *Fluența verbală – Direcții teoretice și aplicații psihopedagogice*, Volumul IV, Editura Argonaut: Cluj-Napoca;

Hațegan, C. (2011). *Abordări structuralist-integrate în terapia tulburărilor de limbaj și comunicare*, Presa Universitară Clujeană: Cluj-Napoca;

Popa, M. (2008), *Statistica pentru psihologie. Teorie și aplicații SPSS*, Ediția a II-a, Editura Polirom: Iași;

Preda, V. (coord.) (2007). *Elemente de psihopedagogie specială: cercetări fundamentale și aplicative*, Editura Eikon: Cluj-Napoca;

Roșan, A. (coord.) (2015). *Psihopedagogie specială: modele de evaluare și intervenție*, Editura Polirom: Iași;

Runceanu, L.E. (2007). Reprezentări sociale și atitudini față de persoanele cu dizabilități intelectuale în *Elemente de psihopedagogie specială: cercetări fundamentale și aplicative*, Preda, V. (coord.) Editura Eikon: Cluj-Napoca;

Bateria PMA – *Psitest Iași* – achiziționată de FUAM Cabinet psihologie – 2003

¹ Profesor logoped

C.S.E.I. Baia- Mare

Email: ncavasi@yahoo.com